

KİTAP İNCELEMESİ

PROF. DR. YAVUZ SABUNCU'NUN *ANAYASAYA GİRİŞ* KİTABI
YA DA
ANAYASAYI ANLATMANIN YAVUZCASI

Yavuz SABUNCU (2007), **Anayasaya Giriş** (Ankara: İmaj Yayınevi, 403 s.).

Bir ülkenin, diyelim Türkiye'nin, anayasal düzenini anlatmaya girişen kişinin öncelikle vereceği iki temel karar vardır: 1) Neyi anlatacağı? 2) Nasıl anlatacağı? Prof. Dr. Yavuz Sabuncu'nun Ankara'da, İmaj Yayınevi tarafından yayınlanan ve hemen hemen her yıl yeni bir baskısı yapılarak on üçüncü basısına ulaşan **Anayasaya Giriş** kitabını değerlendirebilmek için de işe bu sorulardan başlamak gerekir.

Ancak bu soruları ele almadan önce deyimlemeye ilişkin bir açıklama yapmam gerekiyor. Ben "anayasa hukuku"na, "anatüze" diyorum. Bu yazıda da öyle diyeceğim. Gerekçem kısaca şöyle: "Anayasa", "anakanun" demektir. Dolayısıyla, "anayasa hukuku" derken, terimin yarısının Türkçe yarısının Osmanlıca olması nedeniyle pek de ayırdına varmadan, gerçekte "anakanun hukuku" diyoruz. Bu da, "ceza kanunu hukuku" demek gibi bir şey. İşte bu duruma düşmemek için, daha önce de kullanılmış olan "ana hukuk" terimini Türkçeye çevirerek, "anayasa hukuku"na "anatüze" diyorum.

Bir anatüze kitabı yazmaya girişilirken, öncelikle, "ne anlatacağım?" sorusuna yanıt verme zorunluğuyla karşılaşmanın gerekçesi, konunun tek yapıtta neredeyse kuşatılamayacak ölçüde kapsamlı olmasıdır. Bunun böyle olduğunu görebilmek için, anatüze konusunun ana bileşenlerini kısaca anımsayıvermek yeterlidir: 1) *Siyaset ve devlet kuramları*: Siyaset kavramı; çekişme mi uzlaşma mı tartışması; siyasal düşüncüler (ideolojiler); siyasal akımlar; çıkar kümeleri; siyasal partiler; kamuoyu; siyasal erk (iktidar); temsil; yarı-doğrudan demokrasi; doğrudan demokrasi; seçimler; etkileşim ve katılım düzenekleri; devlet kuramları; devlet türleri; devletin öğeleri; egemenliğin sahibine ve kullanımına göre devlet biçimleri; devleti oluşturan erklerin örgütlenişleri ve karşılıklı ilişkileri; devletin işlevleri; devlet-toplum ilişkileri; vb. 2) *Bugüne dek karşımıza çıkmış olan belli başlı siyasal düzenler*: Bu düzenlere kaynaklık eden tarihsel ve toplumsal koşullar; her düzenin önde gelen temsilcileri olan devletlerin anayasal deneyimi; demokrasi, faşizm, sosyalizm kuramları; parlamenter dizge, başkanlık ya da yarı-başkanlık dizgeleri; buyurganlık

(diktatörlük) çeşitleri; askeri yönetimler; vb. 3) *İncelenen ülkenin, diyelim Türkiye'nin, anayasal gelişmeleri*: Kökleşik (klasik) Osmanlı düzeni; bozulma süreci; Sened-i İttifak; Batılılaşma; Tanzimat; I. Meşrutiyet; Abdülhamit dönemi; II. Meşrutiyet; yıkılış; Ulusal Kurtuluş Savaşı; Tekpartili Cumhuriyet; Çokpartili Cumhuriyet; Çoğulcu Cumhuriyet; bütün bu gelişmeler için sunulabilecek kuramsal açıklamalar; vb. 4) *Yürürlükteki anayasa düzeni*: (örneğimiz Türkiyeyse) 1980 darbesi ve yeni anayasal düzenin hazırlanması; 1982 Anayasası'nın yapılışı ve belirgin özellikleri; Anayasaya göre devletin temel özellikleri; temel hak ve özgürlükler düzeni; Cumhuriyetin temel kuruluşu; anayasayı değiştirme yöntemi; öteki anayasal düzenlemeler; anayasada yapılan değişiklikler; anayasal düzeni anlamaya yardımcı olabilecek kuramsal açıklamalar; anatüzeyle ilişkin yordamsal (teknik) tartışmalar; vb.

Türkiye'de bugüne dek yayınlanmış anatüze kitaplarına bakıldığında, her yazarın kendi yeğlemine (tercihine) göre konunun şu ya da bu yönüne ağırlık verdiğini, hiç kimsenin konuyu tam anlamıyla tüketici bir biçimde ele almadığını görüyoruz. Bunun da böyle olması doğal. Her kitap belli bir okur kitlesi düşünülerek yazılır. İçeriği ve boyutları ona göre tasarlanır. Bizde anatüze kitapları genellikle bilimyurdu (üniversite) öğrencileri düşünülerek kaleme alınmıştır. Dolayısıyla bir kez uzunlukları belli bir sınırı aşmamak zorundadır. İkincisi, ilgili bilimocağının (fakültenin) ders izlencesine uygun olmalıdır. Üçüncüsü, yazarının dünya görüşünü ve anatüze anlayışını yansıtması kaçınılmazdır. Bütün bu kısıtlar göz önünde tutulduğunda, şimdiye dek yazılmış anatüze kitaplarının birbirinden çok ayrımlı olmasına şaşmamak gerekir.

Bugün kullanılan kitapların bir bölümünde tüzebilim (hukuk bilimi) yaklaşımı ağır basar. Bunlar işe, kamu tüzesi içinde anatüzenin yerini belirlemekle başlarlar. Ondan sonra bu tüze dalının kaynakları verilir. Sonra, bu tüze dalının düzenlediği siyasal erk ve devlet kavramları açıklanır. Bu çerçevede, egemenlik kuramına, değişik egemenlik anlayışlarının devletin yönetim biçimine nasıl yansıdığına özel bir ağırlık verilir. Sonra, adım adım, yöneten yönetilen ilişkilerinin tüzel bağlamı anlatılır. En sonunda da, devlet erklerinin örgütlenişini ve karşılıklı ilişkilerini düzenleyen tüzel kurallar açıklanır.

İşe siyasetbilimi usyapısıyla (mantiğiyle) yaklaşanların yöntemi tümüyle değişikdir. Bunlar için anatüzenin esas konusu, toplum düzeninden kaynaklanan temel çatışmalar ile geçici üstünlüklerin ya da uzlaşmaların yarattığı siyasal yapılarla kurumlardır. Dolayısıyla, esas olarak yapılması gereken şey, siyaseti belirleyen geçimsel (iktisadi), toplumsal, yordamsal (teknik) etmenleri açığa çıkarmaktır. Bu canlı olgunun tüze ile çerçevelenmesi ancak ondan sonra incelenebilir. Kısacası, bu bakış açısında tüzebilim yaklaşımı ikincildir. Önde gelen konular, siyasal erkten kaynaklanan güç, bu gücün karşısında yönetilenleri korumakla yükümlü temel hak ve özgürlükler, erkin gücüne karşı

toplumda öne çıkan karşıgüç (muhalafet), toplumu saflara bölen düşüncüler (ideolojiler), siyasal akımlar, çıkar kümeleri, siyasal partiler, bu karşıt güçlerin oluşturduğu büyük siyasal dengeler, Batı demokrasisi, sosyalist düzenler, faşizm, üçüncü dünya düzenleri, bunların her birinde belirleyici olan siyasal akım ve kurumlar.

Üçüncü ana yaklaşımda, anatüze, belli bir ülkenin anayasal geçmişi ve özellikle bugünü üzerinde odaklanılarak anlatılır. Seçilen ülke, hemen hemen her zaman yazarın kendi ülkesi, diyesim (yani) bizim için Türkiye'dir. Bu yaklaşımı benimseyenlerin bir bölümü, eski Osmanlı düzeninden, bir bölümü Osmanlılarda anayasacılığın başlangıcı olarak kabul edilen Sened-i İttifak'tan, II. Mahmut'un atılımlarından ya da Tanzimat'tan işe başlarlar. Bir bölümü, açıklamalarına, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı yeni Türkiye'nin siyasal ve tüzel temel gerçeğini esas alarak girişirler. Bir bölümü ise, küçük bir girişle yetinip esas olarak bugün yürürlükte olan anayasa düzenini anlatırlar.

Uzdüzeni (mantığı) açık seçik olan bu üç ana yaklaşımın yanı sıra, şu ya da bu yönüyle karma bir nitelik taşıyan daha birçok anatüze yapıtı vardır. Bunların içinde öğrencilere yönelik olanların hepsinde, bugün yürürlükte olan anayasa düzeni anlatılır. Ancak, kimilerinde, yazarına göre, buna ek olarak, siyaset ya da devlet kuramlarına ilişkin kimi görüşler, İslam öncesi Türk devlet anlayışı, İslami devlet düzeni, demokrasi, Marksizm, faşizm, askeri yönetimler, insan haklarının arsulusal (uluslararası) korunması ya da anayasa, yasa, hükümet kavramları, parlamenter dizge, başkanlık dizgesi ya da yarı-başkanlık dizgesi, seçim dizgeleri gibi belli konulara ağırlık verildiği görülür. Öğrencilere değil de genel okura yönelik olan anatüze kitaplarında ise, bugünkü anayasal işleyişin ayrıntılı açıklamasından çok, demokrasi gibi, askeri yönetim gibi, yercillik (laiklik) gibi, yazarın özellikle işlemeyi gerekli gördüğü özgül anatüze konuları üzerinde durulur.

Prof. Dr. Yavuz Sabuncu'nun **Anayasaya Giriş** kitabı, bu üç ana yaklaşımdan üçüncüsüne bağlı kalan ve bilinçli bir seçimle, kendini bütünüyle güncel anayasa düzenine özgüleyen bir yapıtı. Burada ne siyaset ve devlet kuramlarına ilişkin görüşler, ne belli başlı siyasal düzenlere ilişkin değerlendirmeler, ne de 1980 öncesi Osmanlı-Türk anayasal gelişmelerine ilişkin genel açıklamalar var. Öğrenciyi yıldırımamaya özen gösterilerek yaklaşık üç yüz sayfayla sınırlanmış bir metne yapılan tek ekleme, bugüne özgülenmiş bir yaklaşımın gereğidir diye, yürürlükteki anayasanın hep en son değişikliklere göre düzeltilmiş tam metni.

Peki nasıl oluyor da kapsam bakımından kendini bu denli dar sınırlara hapsedmiş bir anatüze kitabı, hızla on üçüncü basıya ulaşıyor ve kitaplıklarımızın baş köşesine bir bilgi ve bilgelik soyyapıtı (klasiği) olarak kuruluveriyor? Bu

sorunun yanıtı, Yavuz'un "nasıl anlatmalı?" sorununa getirdiği özgün çözümde aranmalı. Bu çözüm anlaşıldıkça, "ne anlatmalı?" sorusuna yanıtın dar tutulmasının, gerçekte, bu çözümün zorunlu sonucu olduğu açıkça görülüyor.

Ereğinizin bugünkü anayasa düzenini açıklamak olduğunu düşünelim. Bu açıklamayı yapabilmek için birtakım tüzebilim, siyasetbilimi kavramlarını ve Türkiye'nin anayasal geçmişine ilişkin birtakım bilgileri kullanmanız gerektiği açık. Çoğu yazar, bu bilgileri önce verme, sonra da bunları kullanarak yürürlükteki hükümleri açıklama yoluna gidiyor. Bunun sakıncası, öğrencinin kuramla ya da tarihsel bilgiyle bugünkü düzenleme arasında gerekli bağı kuramaması, kuramsal açıklamaları, tarihsel verileri ve yürürlükteki anayasa hükümlerini birbirinden kopuk olarak bellemesi. Bu tehlikenin ayırında olan kimi yazarlar, ilgili kuramsal açıklamaları ve tarihsel bilgileri, açıklamak istedikleri somut anayasal düzenlemeden hemen önce verme yoluna gidiyorlar. Kopukluğu engelleme bakımından bu çözüm bir öncekine üstün olmakla birlikte, yine de bilgilerin biresimini (sentezini) sağlayamıyor; yakın bir sıralama gerçekleştirmekle sınırlı kalıyor. Yavuz ise, bu bilgileri kendi kafasında harmanlayarak anayasal düzenlemeleri bunların ışığında açıklama yoluna gidiyor. Kuram ve tarih bilgisini, açıklamanın içine yediriyor. Genel bir bilgi vermek kaçınılmaz olduğunda, bunu daha küçük boyutlu harflerle dizilmiş ayrı bölücüklerde (paragraflarda) sunuyor. Ayrıntılı açıklama ya da bilgiler için de aynı yolu kullanıyor. Böylece okur, somut düzenlemeyi öğrenirken, neredeyse ayırına varmadan, ilgili kuramsal açıklamayı ve tarihsel bilgiyi de edinmiş oluyor. Böyle bir yöntemi hakkıyla kullanabilmek için, çok yönlü bir bilgi birikimine, güçlü bir belleğe ve içtenlikli bir alçakgönüllüğe gerek var. TBMM'nin yetkilerinin sınırlılığı örneğinde olduğu gibi, tümüyle kendine özgü görüşler savunduğu bir iki durum dışında, Yavuz hep metnin gerisine çekiliyor. Ne parlak kuramsal çözümler sıralıyor, ne de tarih bilgisini sergiliyor. Aksine. Değindiği her görüş ya da verdiği her bilgi için, bunun en özgün kaynağını bulup çıkararak o kaynağa göndermede bulunmaya özen gösteriyor. Ayrı bölücükler biçiminde verdiği görüş ve bilgilerde bunu özellikle görüyoruz. Kısacası Yavuz, sahip olduğu büyük ve çok yönlü bilgi birikimini, bu birikimle yoğrulmuş bir metin ve başka yazarlara ya da mahkeme kararlarına yapılmış göndermeler aracılığıyla okuruna sunan bir yazar.

Yavuz'un kullandığı yöntem için yapılabilecek en doğru niteleme "diyalektik"tir. Bu yöntemin özü şudur: İncelenen her konu, hep, içinde yer aldığı ilişkiler bağlamında ve parçası olduğu süreç içinde ele alınır. Anayasa incelenirken Yavuz'un bu yöntemi nasıl kullandığını bir örnekle açıklayabiliriz. Örneğimiz, 1982 Anayasası'nda devletin temel niteliklerinden biri olarak sayılmış bulunan "hukuk devleti" olsun. Önce, yalnızca iki sayfalık bir "giriş"te, terimin anlamı ve kavramın tarihsel gelişimi veriliyor. Bunun için,

Mümtaz Soysal'ın, Mustafa Erdoğan'ın ve Bülent Tanör'le Necmi Yüzbaşıoğlu'nun ortak yapıtlarına göndermede bulunuluyor. Arkasından, konu, şu başlıklar altında ele alınıyor: “Devletin Sınırlandırılması ve Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması”, “Yasaların Anayasaya Uygunluğunun Sağlanması”, “Yönetimin Hukuka Bağlılığının Sağlanması”, “Yasalar Önünde Eşitlik”, “Suç ve Cezalara İlişkin İlkeler”, “Yargı Kuruluşlarının Güvenilirliğinin Sağlanması”. Bir kere, konuya girilirken uzun boylu kuramsal açıklamalar verilmesine gerek kalmadan okur, *yalnızca bu başlıklara bakarak* tüze devletinin içeriğine ilişkin olarak bir ilk fikir edinmiş oluyor. Sonra her başlık altında, ilgili anayasa hükümleri veriliyor, gerektiğinde bunların geçmişte nasıl düzenlenmiş olduğuna değiniliyor, konuyla ilgili en özgün görüşleri geliştirmiş olan yazarlara göndermede bulunuluyor, varsa Anayasa Mahkemesi kararlarından söz ediliyor. Yeni kavramlar hep kendi bağlamlarında sunuluyor. Örneğin, eşitlik ilkesi incelenirken olumlu ayrımcılık kavramı da açıklanıyor. Yine bu örnekte olduğu gibi, gerektiğinde, anayasal düzenlemelerde yapılan değişiklikler anlatılıyor ve bu düzenlemeler kavram açıklamalarıyla ilişkilendiriliyor. “Yargı Kuruluşlarının Güvenilirliğinin Sağlanması” başlığında olduğu gibi, gerektiğinde, kimi başlıkların ayrıca altbaşlıklara bölünmesi yoluna gidiliyor. Örneğimizde bunlar şöyle sıralanıyor: “Doğal Yargıç Güvencesi”, “Mahkemelerin Bağımsızlığı”, “Yargıç ve Savcılık Güvencesi”. Burada da yine, ilgili anayasa hükümleri sayılıyor, gerektiğinde geçmiş gelişmeler açıklanıyor, özgün yazar görüşlerine göndermede bulunuluyor, kavramları daha belirginleştirmek için, varsa, ilginç Anayasa Mahkemesi kararları kullanılıyor. Ayrıca bu son altbaşlık önemli bir anayasal kuruluşu ilgilendirdiği için, daha sonra Yargı bölümünde yeniden ele alınacağı belirtilerek, ‘sıcağı sıcağına’ Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu için de bir ‘altaltbaşlık’ açılıyor. Böylece, okur, anayasa tarafından Türkiye'nin bir “hukuk devleti” olarak nitelenmesinin ne anlama geldiğini, buna ilişkin bütün anayasal düzenlemelerin ne olduğunu, bu düzenlemelerin geçmişte nasıl olduğunu, bunların ortaya çıkardığı kuramsal ve edimsel konularda önde gelen anatüzemenlerimizin (anayasa hukukçularımızın) neler dediklerini, Anayasa Mahkemesi'nin bu düzenlemeleri nasıl yorumladığını kendi içinde bireşik, derli toplu bir bilgi bütünü olarak edinebiliyor. Bu yaklaşıma “diyalektik” dememin nedeni de bu. Her konu, *hem bağlamı, hem de süreci* içinde kavranıyor.

Türk anatüze yazınında bu yöntemi ilk kez kullanan yazar, Hocamız Mümtaz Soysal'dır. 1968'de birinci baskısı yapılan ve ilginç bir biçimde Yavuz Sabuncu'nun kitabıyla aynı adı taşıyan **Anayasaya Giriş** kitabında, Mümtaz Soysal, o gün yürürlükte olan 1961 Anayasası'nı, yukarıda ana çizgileri verilen “diyalektik” yöntemle açıklamayı denemiştir. Kitabının ertesini yıl yapılan ikinci baskısında ise, daha sonra Yavuz Sabuncu tarafından da benimsendiğini

belirttiğim, kimi genel ya da ayrıntılı açıklamalar için daha küçük boyutlu harflerle dizilmiş bölücükler (paragraflar) kullanma yöntemini başlatmıştır. Mümtaz Soysal, ilk baskısı 1969’da yapılan, 1982’den sonra da yeni baskıları yapıldığından bugünkü anayasayı da kapsayan **100 Soruda Anayasanın Anlamı** yapıtında da bu yöntemi kullanmıştır.

Anayasanın sıraladığı temel devlet niteliklerinin her birini, ilgili bütün anayasa düzenlemelerini, bu düzenlemelerin geçmişteki durumlarını, alanyazında (literatürde) bu konuyla ilgili olarak yapılan en yetkin kavramsal açıklamaları, tarihsel verileri, ilgili Anayasa Mahkemesi kararlarını kullanarak bütünlüklü bir biçimde açıklama yöntemini, Mümtaz Soysal’dan sonra en başarılı biçimde kullanan yazar Yavuz Sabuncu’dur. Üstelik, bu alanda Sabuncu Soysal’ı geçmiştir. Nedeni de, bütün kitabını yalnızca yürürlükteki anayasa düzenine ayırabilmiş olmasıdır. Soysal’ın sözü edilen iki yapıtında da, yürürlükteki anayasa, ilgili yapıtın ancak bir bölümünün konusudur. **Anayasaya Giriş**’te, 1961 Anayasası’nın öncesine, dünyada siyasal düzenlerin gelişimini ve Türkiye’nin yaşadığı anayasal oluşumu kavrayabilmek için gereken ve o günlerde hemen hemen hiç bilinmeyen çok değerli bir tarihsel bakış açısı yerleştirilmiştir. **100 Soruda Anayasanın Anlamı**’nda ise, Soysal, seslendiği okurun niteliğini göz önünde tutarak, hem anayasa kavramına ilişkin açıklamalarda bulunmuş, hem de son aşaması 1982 düzeni olan Osmanlı-Türk anayasal gelişmelerinin geniş bir özetini sunmuştur.

Ondan çok sonra yazan ve artık bu konuları bilen değişik bir okura seslenen Yavuz Sabuncu, bu kısıtlardan kurtulabilmiş, bütün kitabını yürürlükteki anayasal düzenin “diyalektik” açıklamasına özgüleyebilmiştir. Başka bir deyişle, “ne anlatmalı?” sorusuna çok daha sınırlı bir yanıt verme olanağına kavuştuğu içindir ki, Yavuz Sabuncu, “nasıl anlatmalı?” sorusuna, Mümtaz Soysal Hocamızdan daha başarılı bir karşılık verebilmiştir.

Prof. Dr. Yavuz Sabuncu 12 Şubat 2007 günü yaşama gözlerini yumduğunda, kitabının on ikinci basısı tükenmişti. İmaj Yayınevi, çok yerinde bir kararla, yapıtın her şeye karşın yaşatılması çabasına girdi. Aynı Şubat ayında, **Anayasaya Giriş**’in on üçüncü basısı yayınlandı. Bu yeni basıyı genç uğraştığımız Dr. Murat Sevinç hazırladı. Bundan sonrası için, her yeni basıda anayasa değişikliklerinin zorunlu kıldığı düzeltme ve eklemeler dışında, metne dokunulmaması ilkesi benimsendi. Umarım daha uzun yıllar, Dr. Murat Sevinç, bu ilkeyi uygulayarak Yavuz’un kitabını yaşatma olanağını bulur. Böylece de Türk okuru, 1982 Anayasası’nı bir de Yavuz Sabuncu’dan dinleme ayrıcalığını tadar.

Prof. Dr. Cem Eroğul, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi.

Ahmet Murat AYTAÇ (2007), **Ailenin Serencamı, Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması** (Ankara: Dipnot Yayınları, 212 s.).

Siyasal analizin çağrısı ve aile tartışmalarının siyasal analizi

Ahmet Murat Aytaç’ın *Ailenin Serencamı, Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması* isimli çalışması bizleri uzun zamandır tarihin, sosyolojinin ve psikanalizin eline terk edilmiş aileyi bu sefer siyasal analiz perspektifinden değerlendirmeye davet ediyor. Sosyal kuram içerisinde ailenin nasıl sorunsallaştırıldığından, siyasal bir kavram olarak aileye; Türkiye’de modernleşme ile beraber ailenin geçirdiği dönüşümden, modern aile fikrinin ortaya çıkmasına kadar kapsamlı bir alanı ele alan çalışmanın merkezine aldığı siyasal eleştiri ve bakış açısı, bugüne kadarki hakim sosyolojik bakışın altında gözardı edilen aile, devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkilere dair yeni kuramsal bulvarları aydınlattığı kadar, karşımıza daha ileri çalışmalar için peşine düşülecek ara sokakları da çıkartmayı ihmal etmiyor. Her şeyin siyasal olduğu ilan edilmekle beraber nasıl siyasallaştığının tartışılmadığı bir dönemde, Aytaç’ın çalışması, devletten topluma kadar her yolun kendisinden geçtiği aileye, sadece aileyi siyasal açıdan analiz etmek için değil, aynı zamanda modern zamanların kuramsal enkazından siyaseti bugünün sorunlarını çözmek üzere kurtarmak için de atılmış etkili bir kuramsal bakış. *Ailenin Serencamı*, siyaset adına iktisat, sosyoloji ya da felsefe yapmak yerine siyasetin terimleriyle belirli bir alan üzerine nasıl düşünebileceğimize ve siyaseti merkeze almanın kuramsal bakışımızda olduğu kadar, karşı karşıya olduğumuz sorunların çözülmesinde de nasıl ufuk açıcı olacağına dair de bir çerçeve oluşturma denemesi aynı zamanda. Bu yönüyle çalışma, verdiği yanıtlar kadar hakim bakış açısının huzurunu kaçırmak amacıyla sorduğu sorular için de okunmayı hak ediyor.

Yazarın, aile analizini, basit-karmaşık, geleneksel-modern, otoriter-dayanışmacı kavram çiftlerine sıkıştırmak yerine, “Aileyle bağlantılı olan ideolojik oluşumların, iktidar mantığının ve zihniyet yapılanmalarının tarihsel bir analizi”nden hareketle yapmayı seçmesinin ve ailenin kendisini de iktidar şebekesinin düğüm noktalarından biri olarak analiz etme girişiminin ardında da yukarıda belirtilen kaygılar yatıyor (Aytaç, 2007: 25). Bu nedenle de yazar aileyi, sosyolojik söyleme hakim olan bir ifadeyle sadece bir sosyalizasyon ve yeniden üretim aracı olarak görmek yerine, “uzun vadeli dönüşümlerin öngördüğü insan tiplerinin ortaya çıkarılabilmesi için gerekli güç ve enerji birikimini” kendisinde yoğunlaştıran, “siyasal iktidar şebekesinin insanlara ve toplumu kuran “girdilere” biçim verdiği bir istasyon” olarak görmektedir. Bu

doğrultuda da yazar, aile devlet ve toplum arasındaki ilişkileri tek yönlü kavramak yerine etkileşimi merkeze almakta ve bir ilişki olarak ailenin modernleşme süreçleri içerisindeki kurucu rolünün altını çizmektedir. Aileye kuramsal olarak böyle bakmak, yazarın çalışmanın son iki bölümünde ele aldığı Osmanlı/Türk modernleşmesinin dönüşüm doğrultularının zihinsel koordinatlarını tarihsel bir çerçeve içinde anlayabilmemiz için de bir anahtar işlevi görüyor. Kısacası, aile ve modernlik arasındaki ilişkinin siyasal karakterinin analizi ancak ailenin siyasal analizi ile mümkündür. Bu siyasal merkezli yaklaşım da aile ve modernlik analizinin odağına sadece ailenin makro toplumsal yapılarla olan ilişkilerini almamakla; bu makro analize ailenin mikro evreninin ihtiva ettiği siyasallığı ve bu mikro evreni siyasal kılanın ne olduğunu tartışmaya dahil etmekle mümkündür.

Yazarın bize gösterdiği gibi aile, devlet ve toplum gibi makro yapılar arasındaki ilişkiler çok katlıdır. Aile gerek bir siyasal metafor olarak gerekse siyasetin sınırlarına ya da farklı siyaset etme biçimlerine işaret eden bir sosyal uzam olarak bütün siyasal düşünceler alanını kat etmiştir. Bir ülkenin yönetimi ile bir ailenin yönetimi arasında nasıl bir ilişkinin olduğu, ailede gerçekleşen yönetim biçiminin başka yönetim biçimleri ile benzerlik ve farklılıkları, bizzat ailenin siyasal bir kurum olarak görülüp görülemeyeceği Platon'dan, Ortacağ düşünürlerine, oradan da Machiavelli sonrası düşünürlere kadar siyaset düşünürlerini meşgul etmiştir. Belirli bir dönemde siyasalın nasıl şekillendiğini görmek için öncelikle bakılması gereken yerlerden biri de bizzat aile ile devlet arasındaki belirsiz sınırlardır. Yazarın da gösterdiği gibi, otoritenin bu iki alanda gerçekleşme biçimi arasındaki eş yapıllık, karşıtlık ve belirsizlik bize ailenin basitçe devletin ya da toplumun yeniden üretiminin ihtiyaçlarına indirgenemeyeceğini, aile ve devlet ya da toplum arasındaki ilişkilerin ailenin bir volan kayışı olmasının çok ötesinde olduğunu göstermektedir. Bu ilişkileri aydınlatmak için yazar, ailenin siyasal bir egemenlik modeli olmaktan, duygusal bir birliğe dönüşmesi sürecini değerlendirirken, Platon'dan Hobbes'a, liberallerden cumhuriyetçilere ve Hegel'e kadar bir çok düşünürün aile ile siyaset arasında kurduğu ilişkinin izini sürmektedir.

Bu doğrultuda çalışmadaki en önemli saptamalardan biri de siyasal egemenliğin yönetselleştirilmesine simetrik olarak, aile ilişkilerinin duygusallaştırılmasıdır (Aytaç, 2007: 100). Bir taraftan babanın ailesine gösterdiği özen yönetimin içerisine sokulurken diğer taraftan da aile içerisindeki ilişkiler duygusallaştırılmaktadır. Aile, insanların özneleşme süreçlerinin içerisinde yapılandığı ve kendisi aracılığıyla özneleşen bireylerin mümkün eylemlilik alanını doğrudan şekillendiren ve yapılandıran bir sosyal uzamdır. Bu öznellik biçimleri modernlik ile beraber köklü bir dönüşümden geçmiştir. Bu bağlamda yazarın da altını çizdiği şefkatli anne ile beraber çocukluğun icadı ve yeni bir

çocukluk tasarımının inşası özellikle dikkate değerdir. Bir taraftan çocukluğu karakterize eden şey üretim ve aşk değil, eğitim olmakta, diğer taraftan ise mektup, günlük gibi yazılı kültüre dayalı bir metin kültürü aracılığıyla mahremiyet alanındaki ilişkiler duygusallaştırılmaktadır. Yazar, kitabın geri kalan diğer iki bölümünde buradaki ipuçlarını Türk modernleşmesinde modern aile fikrinin doğuşunu ele alırken yeniden tartışmaktadır. Aile neo-Machiavellici geleneği takip ederek güç ilişkilerinin içinde ve etrafında şekillenen bir sosyal uzam olarak görüldüğünde, bu uzamın “özerk ve akılcı bireylerden müteşekkil bir yurttaşlar cemaati” yaratmak için nasıl hem dönüştürülmesi gereken, hem de kendisi dönüştürücü bir işlev görecektir olan bir sosyal evren olduğu anlaşılmaktadır.

Türk modernleşmesi ve modern aile fikrini oluşumu

Türkiye’de modernleşme süreci üzerine düşünen sosyal bilimciler, modernleşme sürecinin “tepeden inmece” ve “kendi kendini oluşturan bir toplumsal süreç” (Keyder, 1998: 31) ve “Osmanlı/Türk elitlerinin reformlarında temelde yatan varsayım”ın da “ortamın ve kuralların değişmesi halinde, bireylerin davranışlarının kolayca biçimlendirileceği” inancı olduğunu belirtmişlerdir (Kasaba, 1998: 20). Şerif Mardin gibi sosyal bilimciler ise Türkiye’de modernleşme sürecinin neden böyle bir biçim aldığına dair makro çerçeveden yapılan analizleri bizzat insanların “yaşam dünyaları”ndaki dönüşümleri mercek altına almadığı için yetersiz görmüşlerdir. Bu makro çerçeve ile sınırlanmak yerine Mardin, “yüz yüze etkileşim içindeki insanlar” ve “bu etkinliklerin içine gömülü olduğu (...) daha geniş çaptaki toplumsal ilişkiler”e odaklanmayı önermektedir. Mardin’e göre buralara bakmak “mikro düzeydeki süreçleri öne çıkaran bir toplumsal dinamikler boyutu”nu hesaba katmamızı ve modernleşme sürecinin toplumun mikro evreninde nasıl boşluklar yarattığını görmemizi sağlayacaktır (Mardin, 1998: 56-57). Mardin yine bir söyleşisinde bu boşluğun görülebileceği en önemli yerlerden bir tanesinin de kadın ve erkek arasındaki ilişkinin düzenlenme biçimi olduğunu belirtmişti (Mardin, 2006: 140). Türkiye’de kadın erkek ilişkilerinin düzenlenme biçiminin geçirdiği dönüşümün açıklaması aslında modernleşme sürecinin nasıl gerçekleştiğini anlamamızı sağlayacak anahtar da bize verecektir; çünkü “modern Batı ile İslam arasındaki en derin uçurumlar cinslerin ilişkilerinde ve özel/kamusal tanımlarındadır” (Arat, 1998: 75). İşte kitabın ikinci bölümünün önemi tam da bu noktada ortaya çıkıyor. *Ailenin Serencamı*, modernleşme sürecinde modern aile fikrinin ortaya çıkışı ve ailenin niçin bir mücadele alanı haline geldiğini, farklı modernlik anlayışlarının neden kendisine aileyi ve kadın-erkek arasındaki ilişkilerin nasıl düzenlenmesi gerektiği sorusunu hedef aldığını; yani

ailenin modernleşme sürecinde siyasal tartışmaların odağını nasıl ve niçin oluşturduğunu gösteriyor. Bunu yaparken de “tepeden inmeci modernlik” ya da kültüralist bir yaklaşımın sonucu olarak Türkiye’de modernleşme sürecini sadece makro değişiklikleri ile sınırlı ve mikro evrene nüfuz edememiş bir süreç olarak gören modernlik anlayışlarına teslim olmuyor. Aslında yazarın yürüttüğü modernlik tartışması bizlere Gilles Deleuze ve Feliz Guattari’nin deyimleri ile modernleşmenin “molar”/makro siyaset evreninin nasıl aynı zamanda bizzat bir “moleküler”/mikro evren öngördüğü ve bu makro siyasetin sözü edilen bu mikro siyaset evreni içerisinde ve aracılığıyla kendisini nasıl ürettiğini göstermesi açısından oldukça önemli (Deleuze/Guattari, 1992). Aileye dair siyasal tartışmalara bakmak bizlere aynı zamanda Türkiye’de modernleşme sürecinin başarısının gerçek sırrının nerede yattığını, modernleşmenin gündelik hayatı ve “yurttaşların yaşam faaliyetleri”ni nasıl yeniden biçimlendirdiğini ve temelde nereye kök salmayı hedeflediğini görmek açısından da bir başlangıç noktası teşkil ediyor.

Yazar, modernliğin aile ve özel yaşam ekseninde nasıl kavrandığını değerlendirmek için tartışmayı üç temel hat üzerinden yürütüyor: Türk aile tarihinin Batılılaşma tartışmaları etrafında nasıl ele alındığı; Türkiye’de siyasal düşünüş biçimlerinin ailenin dönüşüm süreci içinde nasıl bir evrim geçirdiği ve Türk modernleşmesinin nasıl özel alanın merkeze alındığı bir “yasalaştırma” süreci olduğu.

Modernleşme çabaları ile beraber aileye dair kimi düzenlemeler de hemen gündeme alınmıştır. Osmanlı’da aile bilindiği gibi mahrem alanı teslim ediyordu ve kent düzenlenmesinden mahalle yapılarına kadar bu mahremiyet ve güvenliği sağlama çabası görülebilirdi. Yazar, modernleşme ile beraber devletin, ailenin aynen yeniden üretim sürecini kırmayı hedeflediğini bu yüzden de çocukluk sorunu üzerine odaklandığını belirtmektedir. 1824 tarihli *Talim-i Sıbyân* isimli ferman bu çabanın bir ürünüdür. Bu fermanı 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi takip edecektir. Amaç eğitim sistemine bir düzen verilmesi ve eğitim basamaklarını oluşturan sıbyân, rüştiye, idadi ya da sultani okullarının sayısını çoğaltmaktır. *Kanun-i Esasi* ile birlikte de ilköğretim zorunluluğu anayasa güvencesine kavuşacak ve yeni bir çocukluk tasavvurunun oluşmasındaki önemli adımlardan bir diğeri daha tamamlanacaktır. Yine *Mecelle’yi Ahkamı-ı Adliye* 1878 yılında tamamlanmış, 1917 yılında *Hukuk-u Aile Karanamesi* yayımlanmıştır. Kanun gücünde olan kararname evlilik yaşlarını belirlemiş ve evlilik açısından müslüman ve gayri müslüman ayrımını ortadan kaldırmıştır. Temel olarak hukuk alanında cereyan eden modernleşme çabaları ile birlikte yaşlıların egemenliğinin sorgulanması, çocukluğun keşfi ve kadınlığın dönüştürülmesi bir arada yürümüştür. Satı Bey, Emrullah Efendi ve Şinasi gibi yazarları ve dönemin tartışmalarını değerlendiren yazar, Türkiye’de

kadınlığın durumunun nasıl modernliğin ölçütü olarak kabul edildiğini, kadınlık sorununun niçin bir eğitim ve bilinç problemi olarak algılandığını ve yeni öznellik biçimlerinin ve kimliklerinin oluşum sürecini serimlemektedir.

Yazar bütün bu hukuksal modernleşme çabalarına dair şu can alıcı soruyu sormaktadır: Modernleşmeyi yürüten güçleri yasanın dönüştürücü işlevine inandıran şey neydi? Niçin yasalar aracılığıyla toplumu dönüştürebileceklerine inandılar ve yasa, yukarıda belirttiğimiz makro siyaset ile mikro evren arasında ki bağın kurulmasında nasıl bir iş görmekteydi? Yazar modernleşme sürecinin aktörleri açısından devletin dönüştürücü gücüne olan inancın bizzat temellerini tartışmaktadır. Kendi ifadesiyle, "...bir yasanın toplumsal yaşamı dönüştürme potansiyeli, devletin toplum kurucu gücüne olan inançtan kaynaklanır. Siyasal hak ve yükümlülükler, ödül ve cezalar, merkezinde devletin yaptırım gücü bulunan bir hukuk sistemi tarafından belirlenirler. Dolayısıyla, insanların açıkça görülebilen davranış ve tutumlarını, devletin yaptırım gücünü kullanarak etkileyebilme olanağı her zaman vardır. Bu süreçte devlet, insanların hukuki düzenlemeye konu olmuş davranışlarına denk düşen ödül ve cezaları dağıtarak, kişilerin hukuk düzeninin öngördüğü normları içselleştirmesini sağlar" (Aytaç, 2007: 146). Bu süreçte hukuk "yeni bir farklılık rejimini kurmanın aracı olmakta ve böylece dönüştürücü bir işlev üslenmekteydi" (Aytaç, 2007: 154). Yazara göre, hukuka başvurmanın altındaki temel saik ise "modernliği toplumsalın içine gömme isteği"dir; fakat bunun için bu hukuk algısının ardındaki toplumsala dair yeni tahayyülü de görmek gerekir.

Modernleşme süreci ile birlikte aile fikrine yönelik artan siyasi ilginin ardında modernleşme taraftarları arasında "toplumsala ilişkin bilimsel bir kavrayışın mümkün olduğu" ve bu bilginin de toplumun bir bütün olarak dönüştürülmesini mümkün kılacağı inancı yatmaktaydı. Toplumsal, "mevcut toplumsal yapının dönüştürülmesi için analitik bir çerçeve sunduğu ve bazı teknikler önerdiği için değer kazanmaktaydı" (Aytaç, 2007: 158). Toplumsalın bu icadı, Osmanlı/Türk entelektüelinin zihin dünyasında meydana gelen bir dönüşümü haber verir. Bu dönüşüm ile beraber aile, devlet, birey ve toplum arasındaki koordinatlar ve bu koordinatların toplumu çevreleyen sembolik anlam dünyası içerisindeki konumları da değişecektir. Modernleşme, dönemin entelektüelleri için artık devletin dönüşümünün hedeflenmesinden daha fazla bir şeydir. Yazarın da dile getirdiği gibi, bu süreçte aile toplumsalın inşası ve toplumun dönüştürülmesi açısından bir yoğunlaşma uzamı haline gelmiştir. Modernleşmeye dair doğrultuların kendisini kat ettiği ama bu kat etme sürecinde bizzat bu doğrultuları yapılandıran ve dönüştüren bir sosyal uzam. Yazarın ifadesiyle, "Aile hem dönüştürülecekti ve hedefti; hem insanları dönüştürme aracıydı." (Aytaç, 2007: 194-195). Bu noktada yazarın iki saptamasını daha tekrar hatırlatmakta fayda var: Türkiye'de modern aile yapısı modern toplum yapısını

öncelemektedir ve modernliği toplumsalın içine gömme çabasında ailenin stratejik bir konumu vardır. Yazar, Prens Sabahaddin ve Ziya Gökalp'in eserlerinde modern aile fikrinin oluşumunu ele alırken bu iki saptamanın farklı sonuçlar vermekle beraber, nasıl her iki yazarın fikirlerini de yapılandıran mantık olduğunu gösteriyor.

Sonuç olarak *Ailenin Serencamı*'nı, Osmanlı/Türk modernleşmesi ve aile üzerine olan diğer çalışmalardan ayıran onun modern aile fikrinin bu süreçte oluşmasının siyasal analizini yapmasıdır. Çalışma, Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma süreci ve bu sürecin aile ve özel yaşam ekseninde kavranmasına dair yaptığı katkılar kadar, ailenin siyasal analizine dair yaptığı saptamalardan dolayı da bir köşe taşı olma niteliğini hak ediyor. Aileyi içerisinde iktidarın ve direnişin imkanlarının olduğu bir sosyal uzam olarak görmek ve içerisine gömülü olduğu güç ilişkileri ekseninde kavramak, bu ilişkiler içerisinde ailenin nasıl farklı mücadele ve tartışmalar tarafından kat edilen bir yapısı olduğunu göz önüne almak bugün karşı karşıya olduğumuz kimi sorunların siyasal analizi için de ufuk açıcı niteliktedir. A. Murat Aytaç, böyle bir analizin önünü açmak için bize, ele aldığı her konuda son sözü söyleyerek kapıları kapatmak yerine, peşine düşülecek yeni sorun alanları saptayarak yeni patikalar açmayı da ihmal etmiyor. Bundan sonrası okurun siyasetin her zamankinden daha çok geriye çekildiği ve siyaset adına etik ve felsefe yapıldığı bu günlerde, siyasetin imkanlarını çoğaltmayı hedefleyen bu siyaset kuramı eksenli analizin çağrısına kulak vermek isteyip istemeyeceğine kalmaktadır.

Kaynakça

- ARAT, Y. (1998), "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar," Bozdoğan, S./Kasaba, R. (der.), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (Çev.: Hüseyin Elhüseyini), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, içinde, s.82-99.
- AYTAÇ, A.M. (2007), *Ailenin Serencamı, Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması* (Ankara: Dipnot Yayınları).
- DELEUZE, G./GUATTARI, F. (1992), *A Thousand Plateaus, Capitalism and Schizophrenia* (Çev.: Brian Massumi) (London: The Athlone Press).
- KEYDER, Ç. (1998), "1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu," Bozdoğan, S./Kasaba, R. (der.), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (Çev.: Hüseyin Elhüseyini) (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları): 29-43.
- MARDİN, Ş. (1998), "Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler," Bozdoğan, S./Kasaba, R. (der.), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (Çev.: Hüseyin Elhüseyini) (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları): 54-70.
- MARDİN, Ş. (2006), "Şerif Mardin'le din ve Devlet Sosyolojisi Konusunda Söyleşi," TÜRKÖNE M./ÖNDER, T. (Der.), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1* (İstanbul: İletişim Yayınları).

Zafer Yılmaz, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

Rudi Paul LINDNER (2007), **Explorations in Otoman Prehistory** (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 142 s.).

15. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade Ertuğrul Gazi'nin Anadolu'ya ilk gelişi üzerine anlatılan birçok hikâye-söylenti olduğunu belirtir, ama en doğrusunun da kendisinin olduğunu ısrarla vurgular (Atsız, 1970: 9). Bu durum sonraki yüzyıllar boyunca da fazla değişmedi. 20. yüzyıl modern tarihyazımı (olaylar arasında nedensellik arama, anlatıdan ziyade açıklama peşinde koşma) temsilcileri de ilk Osmanlıların kökenleri, olayların tarihi ve yeri, devletin oluşumu ve bunun imparatorluğa dönüşümünün dinamikleri hakkında yüzyıldır tartışıyorlar; eserler yazdılar, tezler ileri sürdüler, polemiklere girdiler ve kendi anlattıklarının en doğrusu olduğunu iddia ettiler. Konu üzerindeki literatür, polemik düzeyinin de yüksekliği dikkate alınırca, bir hayli canlı ve renkli. Tartışma bitmiyor, bitecek gibi de değil. Bunun arkasında üç temel neden var: Birincisi, ilgili zaman diliminden (14 ve 15. yüzyıllar) kalan birincil kaynaklar sayısı olarak çok sınırlı ve ister anlatı yazmak ister açıklama getirmek isteyen tarihçiler için niteliksel olarak yetersiz. Bunun olumsuz etkileri olduğu şüphesiz ama kaynakların azlığı bir anlamda yaratıcılığı da tetikliyor. Tarihçi eldeki kaynaklar üzerinde daha fazla düşünmek zorunda kalıyor, tezler geliştirmeye çalışıyor ve hatta konuyla doğrudan ilgili olmayan kaynaklara da yönelmeye başlıyor. İkinci neden konunun ideolojik öneminin ve imalarının büyük olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu nihayetinde bir başarı hikâyesidir ve bu çaptaki başarıları sahiplenmek isteyen an az iki tane dünya görüşü bulunmaktadır. ABD'li ve Avrupalı tarihçiler başarıyı Osmanlı'nın Bizans uygarlığından ve bürokratlarından faydalanmasıyla açıklarken, Türk tarihçiler Türk-İslam uygarlığına vurgu yapmaktadırlar. Birincisi Avrupa merkezci, oryantalist bir zihniyetin ürünüken, ikincisi milliyetçiliğin damgasını taşır. Günümüzün siyaseten doğrucu (*politically correct*) ortamında bunlar artık bu kadar açık ifade edilmese de, hâlâ varlar. Üçüncü neden tartışmanın problem odaklı olmasıdır. İmparatorlukların kuruluş, yükseliş ve çöküşü her zaman ve mekânda okur-yazarların ilgisini çekmiştir. Bu tip büyük ölçekli ve uzun dönemli tarihsel süreçleri açıklamak zordur çünkü hayli karmaşıktırlar. Zorluk ise beraberinde çeşitlilik ve tartışmayı getirmektedir.

İncelediğim kitabın yazarı Rudi Paul Lindner ilk baskısı 1983'te yapılan bir diğer kitabında (*Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*) bahsettiğim tartışmaya yeni bir soluk getirdi. Sosyal antropolojinin yeni bulgularından yararlanarak, göçebe aşiretlerin Paul Wittek'in 1930'larda zannettiği gibi kan bağına dayanan dışlayıcı yapılar olmadığını, tam aksine pragmatik, politik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda büyüyüp küçülebilen, kan bağlarının büyük

ölçüde kurgusal olduğu içerici yapıları ifade ettiğini vurguladı. Osmanlılar da böyle insanlardı ve aşiretleri faydası olacak herkesi içine alacak kadar esnekti. Ancak sırasıyla devlet ve imparatorluk kuruldukça, hükümler ve devleti ellerinde tutanlar bir zamanlar yoldaşları olan göçebeleri ne yapacakları belli olmayan, tehlikeli adamlar olarak görmeye başladılar ve zaman içinde onları bastırmaya, ezmeye, yerleşikleştirmeye veya en azından vergilendirmeye kalkıştılar. Devletten zaten hiçbir zaman hoşlanmamış göçebeler de çareyi Osmanlı'nın düşmanı Safevilere yardımda, hatta o tarafa geçmekte buldular. Lindner bu kitabında literatürün “Osmanlılar gazi miydi, yoksa yağmacı göçebeler miydi?” yanlışı ikilemini ikincisinden yana olarak sürdürse de, kuruluş meselesini bir anlamda teorize ederek ve dinamikleri birçok tarihinin yaptığı gibi uyum üzerinden değil, çatışma üzerinden kurarak yüzyıllık tartışmaya sosyal bilimsel bir katkıda bulunmuştur.

Bu sene yayımlanan yeni kitabında ise, tabiri caizse, bambaşka bir Lindner görüyoruz. Belki de meseleyi problem-odaklı gören ilk çalışmasının gerekli sosyal bilimsel katkıda bulunduğunu düşünerek, yeni eserinde daha ziyade erken Osmanlı dönemi olaylarının yeri ve tarihiyle ilgileniyor. Kitap giriş ve sonuç dışında beş bölümden oluşuyor. Lindner girişte (ss. 1-14) kitabının başlığı hakkında, ilk paragrafta bahsettiğimiz sorunlar yüzünden, çok az şey bilindiğini özellikle vurguluyor. Hatta başlıktaki, Osmanlı Tarihöncesi diye çevirebilecek, *Ottoman Prehistory* ifadesi sanki hem en erken Osmanlıları, hem de Osmanlıların yazılı tarih öncesini anlatmak için kullanılmış. Lindner'e göre, bunun üstesinden gelmenin elimizdeki yegâne reçetesi dönemin Osmanlı kaynaklarının (ki bunların ilki yazarın ilgilendiği dönemin en az bir yüzyıl sonrasında, 15. yüzyılın başında, yazılmıştır) mukayeseli ve ihtiyatlı okumasını Bizans kaynaklarıyla birlikte yapmaktır (ss. 6-7, 13). Yazarın kısa ama aynı zamanda yetersiz bir literatür taraması da yaptığı girişin en önemli uyarısı coğrafyasız tarih yazılamayacağıdır (s. 12).

Birinci bölüm (ss. 15-34) Osmanlıların Anadolu'ya ilk ne zaman ve nasıl geldikleriyle ilgilidir. Burada, Osmanlıların Moğollardan kaçan ve Doğu Anadolu'daki yerel güçlerle çeşitli savaflara girişen Harzem merkezli Harzemşahlarla birlikte 1230 civarında Anadolu'ya geldiği fikrini ortaya atılıyor (ss. 32-33). Bunu destekleyen bulgu Osmanlı tarihlerinde adı geçen yerlerle Harzemşahların rotasının kesişmesinden öteye gidemese ve yazar bu tezinin doğruluğu halinde ne anlama geleceği üzerine kafa yormasa da, Anadolu'ya nereden ve ne zaman geldiği tartışmasını sürdürmek bile yeterince önemli bir çaba. Zira bu Osmanlıların tarihsel-kültürel arka planını gündeme getirmektedir. Misal, 13. yüzyıl Maveraünnehiri'nden gelmiş olduğu bulunursa, bu elimizdeki problemi çözme çabasında o coğrafyanın özelliklerini de gündeme getirmeyi gerekli, hatta zorunlu kılacaktır.

“Coğrafyasız tarih yazılmaz” anlayışını yansıtan ikinci bölümde (ss. 35-56), Söğüt’ün Osmanlılar için önemi tartışılıyor. Varılan sonuç ise, Söğüt’ün hem hayvancılık hem de tarım için elverişli bir saha olması ve ticari ve stratejik açıdan önemli yolların üzerinde ve/veya yakınında bulunması özellikleriyle Osmanlıların yükselişinde önemli bir pay sahibi olmasıdır (ss. 36-37, 48-50). Ayrıca Osmanlıların neden daha çok kuzey ve kuzeybatı yönünde ilk genişlemesini gerçekleştirmiş olduğu, o bölgenin arkada kalan platodan çok daha fazla zenginlik vaat ettiğiyle açıklanıyor (s. 39). Bu bölümde, bazı yeni kaynaklar kullanılmış olsa bile, söylenenin özü konuya aşına olanlara yeni bir şey vermiyor.

Üçüncü bölüm (ss. 57-80) büyük ölçüde “Karacahisar meselesi”yle ilgilidir. Osmanlı tarihlerinde Karacahisar Bizans’tan alınan ilk yer olarak geçer. Ama Lindner o tarihlerde, hatta 13. yüzyılın bütününde, Eskişehir yakınındaki Karacahisar’ın Türklerin elinde olduğunu vurgular. Osmanlı kaynaklarındaki yanlış ise bilinçlidir. Bütün bir genişleme tarihini gaza ideolojisi üzerine kuran kaynaklar şehrin Müslüman Germiyanogullarından alındığını gizlemek istemişlerdir. Stratejik açıdan büyük öneme sahip bu şehir İslam uğruna değil, Osmanlı’nın büyük rakibi Germiyanogullarını kontrol etme amacıyla fethedilmiştir. Kitabı bu yıl yayımlanan Lindner, Raif Kaplanoğlu’nun 2000 senesinde yayımlanmış kitabından habersiz görünüyor. Zira bölgede Halil İnalçık’la birlikte yıllardır topografya çalışmaları yürüten Kaplanoğlu da aynı meseleyi gündeme getirmiş ve Karacahisar’ın zannedildiği gibi Eskişehir değil, İnegöl yakınında olduğu sonucuna varmıştır. Yani Karacahisar o tarihlerde uçtur ve hala Bizans’ındır. Eskişehir yakınındaki ise Karacaşehir’dir (Kaplanoğlu, 2000: 20-22). Lindner 1999’da yayımlanan bir makalesinde kitabının baskıda olduğunu belirtir (Lindner, 1999: 284, n. 4). Kaynakçada da 1999’dan sonra yayımlanmış bir kaynak yok. Yani büyük ihtimalle kitap baskıya verildi ve bir nedenle yayımlanması gecikti. Bu, durumu açıklasa da, olayların kesin tarihi ve yeri konusuna bu kadar önem veren bir tarihinin bibliyografyasını güncellemesi beklenirdi.

Dördüncü bölüm (ss. 81-101) gizemli 1299 yılıyla ilgilidir. Gizemlidir çünkü sadece bu yıla mahsus olmak üzere Anadolu’daki darphanelerin sayısında büyük bir artış olmuştur. 13. yüzyıl Anadolu’suna gümüş çağı denmektedir ve ticaret çok canlıdır ama bu, gene de o seneki hızlı artışı açıklamaz (ss. 88-92). Lindner bunu Anadolu’daki İlhanlı komutanı Sülemiş’in İlhanlı merkezine karşı ayaklanması ve bunun yenilgiyle sonuçlanması üzerine, İlhanlı İmparatorluğu’nun sadakatlerini kazanmak üzere beyliklere para basma yetkisi vermiş olmasına bağlıyor. Bu, beylikler için bağımsızlık anlamına gelmese bile kazanç ve belli bir otorite demektir. Bu noktada üzeri tam da okunamayan bir madeni paranın Söğüt’te basılmış olabileceği varsayımı ortaya koyuluyor.

Osman'ın oğlu Orhan'ın bile İlhanlı kaynaklarında haraç verenler arasında görünmesinden de destek bularak, Osmanoğulları'nın 1299-1300'te İlhanlı Moğollarının hakimiyetinde olduğu sonucuna varılıyor. Özetle, bu bölümde genel kabul gören Osmanlı'nın bağımsızlığını Selçuklu Devleti'nden kazandığı tezi çürütülmeye çalışılıyor. Burada incelenen mesele elbette önemli ancak argümana temel oluşturan kaynakların yetersiz olduğu söylenebilir.

Beşinci ve son bölümde (ss. 102-116) gene coğrafya ve iklimle tarihsel olaylar arasındaki nedenselliğe dönüyoruz. Burada 1302 Martı'nda Bitinya'daki yoğun yağmur yağışının ve Sakarya nehrinin taşması ve yatak değiştirmesinin etkileri inceleniyor. Koyunların doğurma dönemlerine denk gelen bu yağışlar Osmanlıların sürülerine büyük zarar veriyor, Sakarya'nın yer değiştirmesi ise Bizans için çok önemli bir savunma hattını zayıflatıyor. Böyle bir ortamda yüzleri zaten kuzey ve kuzeybatıya dönük olan Osmanlılar için verimli Marmara ovaları artık tam bir cazibe merkezi haline gelir.

Sonuçta (ss. 117-121) söylenen en önemli şey ise, erken Osmanlı eylemlerine büyük bir rasyonellik, planlılık atfedilmesinin yanlış olduğu, ancak bunlarda bir anlam da aranması gerektiğidir. Yazar ikisinin arasındaki farka haklı olarak vurgu yapıyor. Kitabını ise, Osmanlı tarihçileri gibi, böyle bir tarihyazımı alanında söylenebilecek belki de en gerçekçi sözle bitiriyor: "En doğrusunu Allah bilir" (s. 120).

Sonuç olarak elimizdeki eser, Osmanlı'nın kökenleriyle ilgili bazı ilginç fikirler ortaya atmakla kendini sınırlamıştır ama bunları birincil kaynaklarla ne kadar destekleyebildiği de tartışmaya açıktır. Bu gene de kendi başına olumlu bir çaba. İlginç fikirler, yanlış da olsalar doğru da olsalar ilham verme gücüne sahiptirler. Mesela başka tarihçiler bu kitaptan bayrağı devralıp Harzemşahlar tezini takip etmeye koyulabilirler. Ayrıca iyi bir fikir dipnotsuz da olsa iyi bir fikirdir. İddiası sınırlı olan bu kitaba bu gözle bakmanın doğru olacağını düşünüyorum. Yazarın önceki kitabını bilip daha fazlasını umanlar ise hayal kırıklığına uğrayabilirler. Bu eser büyük ölçüde klasik bir tarih çalışmasıdır.

Kaynakça

ATSIZ, Nihal (1970), *Aşıkpaşaoğlu Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi).

KAPLANOĞLU, Raif (2000), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları).

LINDNER, Rudi Paul (1983), *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia* (Bloomington: Research Institute for Inner Asian Studies).

LINDNER, Rudi Paul (1999), "How Mongol were the Early Ottomans?", AMITAI-PREISS, R./MORGAN, David (eds.), *The Mongol Empire and its Legacy* (Leiden: Brill): 282-289.

Barış Ünlü, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü Araştırma Görevlisi.